

DE STAATKUNDIG GEREFORMEERDE PARTIJ

A.H.M. Dölle

Inleiding

De SGP is zonder twijfel een opvallend fenomeen in een uit-
hoek van het partij-politieke landschap van het Koninkrijk der
Nederlanden. Voor velen ietwat bizar, voor velen enigszins
mysterieus.

Wat bizar, omdat vanwege de SGP vaak opvattingen worden
verkondigd, die door het overgrote deel van de Nederlandse
bevolking slechts met verbazing worden aangehoord, omdat men
ze reeds lang als achterhaald beschouwt. Er is overigens - wij
komen daar in de slotparagraaf op terug - een zekere kentering
bij de SGP in dit opzicht. Velen blijven echter de SGP be-
schouwen als "een vreemd clubje binnenvetters dat zich eens-
gezind keert tegen de steeds bozer wordende wereld".¹

De waarschuwingen tegen de wassende invloed van Rome en
zijn Nederlandse knechten, de rooms-katholieke politici; de
waarschuwingen tegen de ontheiliging van de zondag waarbij
elke vorm van sport, spel of vermaak verboden dient te zijn;
het verzet tegen het toelaten van lijkverbranding; het verzet
tegen het vrouwenkiesrecht; het verzet tegen alle vormen van
vaccinatiedwang en sociale verzekeringsdwang, de pleidooien
voor wederinvoering van de doodstraf in het civiele recht
vormen evenzovele oorzaken waardoor deze beeldvorming is ont-
staan.

Het zijn niet alleen deze opvattingen, maar ook bepaalde
gebeurtenissen die daarmee verband houden, die voor velen de
SGP een wat buitenissig karakter geven, en beschouwingen over
deze groepering snel in een hilarische sfeer trekken. Enkele
voorbeelden. In de jaren '30 keert de leider van de SGP in
de Tweede Kamer, ds. Zandt, zich in het kader van de behande-
ling van voorstellen tot een uniformverbod (gericht tegen vooral
fascistische groeperingen) ook tegen het uniform van de r.k.

jeugdorganisatie van de Graadmeisjes.² In 1949 verzet dezelfde fractieleider zich in het kader van de bestrijding van de verroomsing van Nederland tegen de afbeelding van Sint Martinus op een bankbiljet van vijftwintig gulden.³

In 1966 tekent de SGP bij monde van haar fractievoorzitter Van Dis bezwaar aan tegen culturele accoorden met de Sovjet-Unie, vanwege de angst die men had voor spionerende balletmeisjes.⁴ In 1974 trekt de SGP zich terug in Culemborg uit de lijstcombinatie met ARP en CHU omdat door de CHU een vrouw - zij het op een onverkiesbare plaats - op de lijst was geplaatst.⁵ Een jaar later verklaart de SGP-fractie in Goedereede zich tegen een subsidie aan de reddingsbrigade van Ouddorp, nu deze ook op zondag actief wilde zijn.⁶ Recent in het geheugen ligt de weigering van de Puttense kiesvereniging vrouwen toe te laten tot haar openbare vergadering (24 april 1979).

De SGP heeft ook voor grote delen van de bevolking iets mysterieus. Velen zijn immers onbekend met de specifieke groepscultuur (binnen de reformatorische zuil) van de kerkelijke groeperingen waaruit de SGP haar aanhang recruteert. Dit wordt vooral in de hand gewerkt door de omstandigheid dat deze groepen vaak sterk geografisch geconcentreerd zijn (zie volgende paragraaf).

De SGP sluit zich bovendien vaak krachtig af van de buitenwereld. Van de zendtijd die door de regering ter beschikking is gesteld aan politieke partijen maakt deze partij geen gebruik. De partijbijeenkomsten zijn veelal besloten.

Het beslag op de ruimte in dit Jaarboek en de tijd van de lezer zou niet gerechtvaardigd zijn, wanneer men bij deze wat curieuze aspecten van de SGP zou blijven stilstaan. Maar er zijn andere kanten aan de SGP. Het SGP is bepaald niet in alle opzichten een geïsoleerd fenomeen.

Er lopen lijnen naar de in Nederland zeer belangrijke reformatorisch-politieke stroming. De SGP beroept zich evenals bijvoorbeeld GPV en RPF en in zekere opzichten ook de voormalige ARP en in iets sterkere mate de eveneens voormalige CHU, op het erfgoed van Groen van Prinsterer, de antirevolutionaire

of christelijk historische richting in de politiek. De SGP vormt de meest theocratische variant. Deze optie blijft een zekere zuigkracht houden t.a.v. met name vroegere AR-kiezers binnen het CDA-electoraat.⁷ Maar niet alleen vanuit dit oogpunt kan een nadere bestudering interessant blijken. Naast het theocratische denken is ook het denken over gezag en democratie binnen de SGP de aandacht waard. Zowel binnen de protestants-christelijke stroming als binnen het totaal van staatkundige stromingen - voorzover in de Staten-Generaal vertegenwoordigd - vormen de opvattingen van de SGP de ene ("rechter") pool van het continuüm van opvattingen m.b.t. gezag en democratie.

Er is een overeenkomst tussen SGP en delen van de kleine linkse partijen waar het gaat om maatschappijkritiek. Hoewel in kringen van de SGP de oorzaken van de beweerde "verrotting van onze samenleving" uiteraard totaal anders worden gezien dan bij bijvoorbeeld de PSP, is er een soort overeenkomst in emotionele afkeer van prestatie maatschappij, reclame, sportverdwazing, amusementcultuur e.d. Vol afgrijzen en doem wordt tegen al deze zaken die een "stil en gerust leven voor God" bedreigen gefulmineerd. Deze sterk puriteins geïnspireerde weerzin tegen genoemde aspecten van ons cultuurpatroon gaat niet zelden gepaard met de verwachting en vrees dat God's wrake nabij is.

Op deze aspecten - het theocratische karakter van de partij, de specifieke gezags- en democratieopvatting, de maatschappijkritiek - wordt in de navolgende paragrafen ingegaan. Daarna volgt een nadere beschouwing van het beginselprogramma van de SGP om tenslotte in een laatste paragraaf stil te staan bij recente ontwikkelingen binnen de SGP in dit verband.

Maar begonnen moet worden met enkele historische en demografische gegevens.

Enkele historische en demografische gegevens

De oprichting van de Staatkundig Gereformeerde Partij vond

plaats op 24 april 1918 in Middelburg. Hoewel vooral in de volgende paragrafen de specifieke ideologie van deze groepering aan de orde komt, moet reeds hier enigszins aan de historische context waarbinnen deze nieuwe formatie ontstond worden gerefereerd.

De partij is uit wantrouwen geboren. Allereerst wantrouwen tegen de opmars van de rooms-katholieke staatkunde - en dus in veler opvatting van de rooms-katholieke kerk - in het land van de vaders. Die angst werd nog versterkt door de grondwetsherziening van 1917 waardoor algemeen kiesrecht mogelijk werd. Het uur zou weldra slaan waarop zou blijken dat "Rome" de meerderheid der stemmen zou bezitten; vooral ook gezien de bevolkingsaanwas in katholieke kring. Aan Rome's macht nu diende een halt te worden toegeroepen.

Er was niet alleen wantrouwen tegen Rome, maar ook scepsis tegenover en later zelfs afkeer van de politiek van de grote reformatorische politieke partijen, waarbij die afkeer vooral de Anti-Revolutionaire Partij gold. Deze partijen waren afgedwaald van de oude beginselen en hadden zich, zoals in het geval van de ARP, om wille van machtsvorming verkocht aan Rome. Zij vormden immers samen met de katholieken coalities. De ARP liet zich hierbij leiden door volstrekt verderfelijke "neogereformeerde" of "Kuyperiaanse" beginselen. In de volgende paragraaf wordt hierop teruggekomen. De ARP heeft, zoals Lipschits opmerkt, erg veel last gehad van de SGP die een constante uitdaging en bedreiging vormde voor met name de "rechtervleugel" van de ARP.⁸

Hoe verging het de SGP electoraal? Bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer in 1918 behaalde haar lijst 0,4% van de stemmen. Te weinig voor een zetel. In 1922 verwierf de partij haar eerste mandaat in de Staten-Generaal. De SGP behaalde toen net niet de kiesdeler maar onder het toen vigerende kiesrecht verkreeg de partij met haar ruim 26.000 stemmen (0,9%) toch een zetel. Ds. G.H. Kersten bezette deze zetel. De SGP kwam om te blijven. Sindsdien schommelt het percentage al vele tientallen jaren

rond de 2,2% met een enkele keer een "uitschieter" naar beneden, zoals in 1937 (1,9%) en in 1967 (2%), en een enkele keer een uitschieter naar boven als in 1933, 1958 en 1952 (resp. 2,4%, 2,5%, 2,5%). Een electoraal zeer stabiele groepering. Een markante uitzondering vormde overigens de Statenverkiezing van 1935, toen de partij op vele plaatsen vrijwel gehalveerd werd; mede een gevolg, naar De Jong meent, van de aantrekkingskracht van de Nationaal Socialistische Beweging (NSB) die in dat jaar haar hoogtepunt bereikte.⁹

De SGP heeft betrekkelijk weinig parlementaire geschiedenis geschreven. Daarvoor is haar aanhang te gering, haar ligging te ver uit het centrum van de politiek. De beroemde of beruchte uitzondering vormde de nacht van Kersten. Op 10 november 1925 viel het kabinet-Colijn, toen het amendement Kersten, strekkende tot opheffing van het Nederlandse gezantschap bij de Pauselijke Stoel, werd aangenomen.¹⁰ Het coalitiekabinet-Colijn steunde op de Rooms-katholieke Staatspartij, de Anti-Revolutionaire Partij en de Christelijk Historische Unie. Omdat de fractie van deze laatste partij het amendement steunde brak de coalitie. Voor het overige is de SGP een partij die vermanend en getuigend langs het speelveld loopt, het speelveld waarop andere partijen de politieke lijnen bepalen. Misschien dat hieraan moet worden toegevoegd: "tot nu toe". Er zijn tendenzen (zie de slotparagraaf) binnen de rechts-reformatorische sector (GPV, RPF, SGP) tot bundeling van krachten. Zou deze slagen dan kan zo een machtsconfiguratie in sommige omstandigheden gewicht in de schaal leggen.¹¹

In welke bevolkingsgroep vindt de SGP haar belangrijkste aanhang? Wanneer we naar de twee kenmerken - kerkelijke denominatie en geografische verspreiding - kijken, ontwikkelt zich het volgende beeld. De aanhang van de SGP moet vooral gezocht worden in de Gereformeerde Bond in de Nederlands Hervormde Kerk, de Gereformeerde Gemeenten, Oud-gereformeerde gemeenten, zelfstandige gereformeerde gemeenten en de Christelijk Gereformeerde

Kerk.¹² Het is dus vooral de rechter, meer fundamentalistisch georiënteerde vleugel van het Nederlandse calvinisme waar de aanhang gezocht moet worden. De kringen van de Vrijgemaakt Gereformeerden leveren geen of vrijwel geen stemmen. Hier is een zeer sterke band met het Gereformeerd Politiek Verbond, eigenlijk de enige echte confessionele partij in Nederland, in die zin dat het kerklidmaatschap (Vrijgemaakt Gereformeerd Binnen Verband) in de praktijk een voorwaarde is voor volwaardig partijlidmaatschap.

Uit het bovenstaande volgt het interconfessionele karakter van de SGP.

De electorale aanhang van de SGP kan men vinden in de gebieden waarin de bovengenoemde denominaties relatief talrijk zijn. Dat is het geval in wat men met wat overdrijving de "Bible belt" van Nederland kan noemen. Dit gebied begint in Overijssel - rondom Kampen - en zet zich via de Veluwe en de Utrechtse heuvelrug voort door het land tussen de grote rivieren naar de Zuid-Hollandse en Zeeuwse eilanden. De SGP scoort dan ook in de provincies Overijssel (2,9%; 3,4%), Gelderland (3,7%; 4,2%), Utrecht (3,3%; 3,7%), Zuid-Holland (3,8%; 4,1%) en Zeeland (8,4%; 9,6%) duidelijk boven het gemiddelde. In Groningen (0,3%) en Drente (0,4%) en Limburg (0,1%) is de aanhang miniem. In Noord-Holland en Noord-Brabant (het uiterste noord-westen van deze provincie ligt in de "Bible belt") ligt de score wat hoger. In Friesland haalt de SGP meestal ongeveer 1% (vooral in het noord-westen).

Enkele bolwerken van de SGP, gelegen in de bovenbedoelde strook, vindt men blijkens de electorale aanhang bij de Tweede Kamer verkiezingen van 1972 in Rijssen (43,6%), Staphorst (33,1%), Ysselmuiden (29,7%), Barneveld (21%), Elburg (23,1%), Putten (18,5%), Veenendaal (14,6%), Reimerswaal (23,9%), Tholen (30,7%), Hardinxveld Giessendam (23,3%), Urk (32,2%) en Werkendam (13,3%).

De SGP een theocratische partij

De SGP was en is een onvervalst theocratische partij. Het is

een groepering die in het staatkundige leven probeert te bevorderen dat de overheid zich "door God's Woord laat gezeggen" en zich buigt voor de Nederlandse geloofsbelijdenis, zoals die in 1618 in "Dordt" werd vastgelegd. Artikel 1 van het Beginselprogramma luidt: "De Staatkundig Gereformeerde Partij streeft naar een regering van ons volk geheel op de grondslag van de in de Heilige Schrift geopenbaarde ordening Gods en staat mitsdien voor de handhaving van het onverkorte artikel 36 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis" (NGB). Dit artikel 36 bevat de negatieve definitie van theocratie daar waar als taak van de overheid wordt omschreven "te weren en uit te roeien alle afgoderij en valschen godsdienst, om het Rijk des anti-christ te gronde te werpen, en het Koninkrijk van Jezus Christus te doen vorderen, het woord des Evangelies overal te doen prediken opdat God van een iegelijk geëerd en gediend worde, gelijk Hij in Zijn Woord gebiedt". Het is deze specifieke verbinding van bevordering door de Overheid van een samenleving die leeft naar de ordinantiën van God en het tegengaan, vooral middels de strafwet, van gedragingen, en verspreiding van meningen daaronder begrepen, die de markante positie van de SGP als theocratische partij oplevert.

Vanuit deze stellingen schiet de SGP zijn pijlen op vrijwel alle partijen af. Het is duidelijk dat de partijen, die op vrijzinnige beginselen rusten (voor de Tweede Wereldoorlog de linkse groeperingen genoemd), vrij weinig aandacht krijgen vanuit de SGP. Er is geen spoor van verwantschap; de kloof is te wijd. Nee, de toorn richt zich vooral - het is eerder opgemerkt - tegen wat in zekere zin als een concurrerende theocratische optie, de katholiek-staatkundige stroming, kan worden beschouwd en tegen de falende Anti-Revolutionaire Partij.

Het was de rotsvaste overtuiging van de SGP dat "Rome" zeer gevaarlijk oprukte in deze gewesten. In 1924, bijvoorbeeld, waarschuwde de fractieleider van de SGP in de Tweede Kamer, ds. Kersten, tegen de invloed van de Rooms Katholieke Staatspartij, omdat dit "politieke legertje onderdeel vormt van 's pausen armee", via dewelke de "Roomsche staatkunde verhindert

en verdringt alle Puriteinsch principe".¹³ In 1927 bij de behandeling van de begroting van Curaçao bepleit dezelfde spreker (daarbij zijn zo mogelijk nog anti-papistischer collega van de toenmalige Hervormd Gereformeerde Staatspartij overtreffend) dat aan r.k. geestelijken in het onderwijs werkzaam geen cent zou worden uitgekeerd.¹⁴ Artikel 36 NGB dwong daartoe. De Tweede Wereldoorlog brengt in de houding van de SGP geen verandering. In 1948 wordt in "De Banier" - het partijblad van de SGP - het gevaar als volgt geformuleerd: "Houdt terdege voor ogen dat Rome niet verandert, dat het nog nimmer de stelling van Thomas Aquino verloochend heeft, dat een ketter in zijn bloed moet getroffen worden. Dit moge U wakker houden voor het gevaar, dat ons Protestanten van Rome's kant bedreigt."¹⁵ Datzelfde jaar klinkt in de Staten-Generaal deze waarschuwing: "Onmiskenbaar dringt Rome toch in ons land op. Het moge op dit ogenblik waar het nog in de minderheid is, de verdraagzaamheid prediken en zich als de verdraagzame aandienen, maar wanneer het eenmaal aan de macht is zal het zich allerminst als de verdraagzame betonen. Rome en de inquisitie zijn toch onafscheidelijk aan elkander verbonden".¹⁶ Deze zeer scherpe anti-rooms-katholieke houding is duidelijk geweken bij de SGP, vooral na het aftreden van ds. Zandt. Men kan met Breedveld de houding van de SGP nu typeren met de zin: "Natuurlijk moet Rome in de gaten worden gehouden, maar een echt gevaar is het op het ogenblik niet".¹⁷ De gigantische veranderingen binnen de Nederlandse Rooms-Katholieke Kerk, alsmede het even indrukwekkende verval binnen de eens zo sterke RK-zuil, zullen hieraan naar alle waarschijnlijkheid debet zijn.

Het was echter met name over de ARP dat de SGP fiolen van toorn uitgoot. Ze deed dit onmiskenbaar vanuit een haat-liefde verhouding tot deze sterkst georganiseerde reformatorische politieke partij. Men kan ook elders veelal opmerken dat partijen, die ideologische verwantschap vertonen, snel als negatieve referentiekaders voor elkaar gaan werken, waarbij beide zich beroepen op het "erfgoed". De SGP, als typisch "gesinnungs-

ethische" partij, verwijt de ARP opportunisten en collaboratie met de vijand (vooral met de rooms-katholieke staatkundige groeperingen) en "verraad aan de Reformatie".¹⁸

Op het niveau van de staatsrechtelijk-politieke polemiek stelt de SGP zich vooral militant op tegen enkele centrale leerstukken van de anti-revolutionaire ideologie. Leerstukken die de SGP, zoals gezegd, "neo-gereformeerde" of "Kuyperiaanse" dwalingen noemt, kwalijke afwijkingen van het oude anti-revolutionaire of christelijk historische beginsel, zoals dat door met name Groen van Prinsterer in het midden van de vorige eeuw was ontwikkeld. De ARP werd bij voortduring opgeroepen de afwijkende leerstellingen uit te bannen en terug te keren naar haar roeping: een theocratische partij, die zich inzet voor de doorwerking van de oude gereformeerde beginselen van de synode van Dordt in 1618.

De strijd spitste zich in eerste instantie toe op de Kuyperiaanse of neo-gereformeerde beginselen. Vooral de opvattingen over antithese, gemene gratie, soevereiniteit in eigen kring en over pluriformiteit van de kerk werden of totaal of in de specifieke uitwerking in het anti-revolutionaire staatsrecht zwaar aangevochten. Het is derhalve in het kader van dit artikel niet te vermijden bij één en ander stil te staan. Even onvermijdelijk is het echter dat dit stilstaan slechts vluchtig kan zijn; alle uitweiding over de conflicten dient achterwege te blijven.

De bovengenoemde beginselen vormen in hun uitwerking het theoretische fundament dat de positie van de ARP binnen het politieke krachtenveld vooral vóór de Tweede Wereldoorlog legitimeerde; een positie die niet alleen gekenmerkt werd door wat Kuyper noemt "aanvaarding van participatie in een pluriforme maatschappij", maar evenzeer door samenwerking met de rooms-katholieke staatkundige stroming.¹⁹

Wat betreft deze eerste factor - "de aanvaarding van een pluriforme maatschappij" en dus in zekere zin van een neutrale staat, noemt dezelfde Kuyper de attitude van de Anti-Revolutionaire Partij t.a.v. de maatschappij een "differentialistisch-

calvinistische samenlevingsconceptie".²⁰ Anders dan Groen van Prinsterer, die voor een sterke staat, één christelijke openbare school en voor een sterke nationale kerk was, liet Abraham Kuyper de illusie, dat met vrucht gepoogd kon worden de hele maatschappij in een keer te herkerstenen, varen. Zijn afscheiding van de Nederlands Hervormde Kerk bij de Doleantie is een tweede factor van belang. Kuyper wees de Staat terug naar zijn eigen terrein (kring) en eiste voor de maatschappij het recht van zelforganisatie en zelfbepaling op. De theoretische basis hiervoor werd verschaft door de theorie van de soevereiniteit in eigen kring. Eventueel zou vanuit het eigen bolwerk een poging kunnen worden ondernomen de samenleving in zijn geheel te herkerstenen. De ARP stond daardoor tussen twee polen in. De ene pool, die waar de "vrijzinnige" partijen zich ophielden, ontkende de normatieve waarde die de Schrift voor de overheid zou bezitten. De andere pool - de theocratische, waarvan de SGP het voorbeeld bij uitstek vormde - achtte de overheid direct aan de Schrift gebonden.

Het is overigens van belang niet uit het oog te verliezen dat deze theocratische attitude ook bij een deel van de "rechter" vleugel van de ARP is blijven bestaan; reden waarom de SGP altijd een zekere zuigkracht op de ARP bleef houden.

Dit laat onverlet dat de AR als partij de band tussen Kerk en Overheid moest doorsnijden. Dat was het logische gevolg van de aanvaarding van de pluriforme maatschappij. Hier komt het leerstuk van de gemene gratie naar voren. Deze leer door Abraham Kuyper ontwikkeld, stelt vast dat God "na den val in het Paradijs de onverwijldde en volkomene doorwerking van de vernielende kracht der zonde gestuit heeft; eene menschelijke samenleving ook in deze zondige wereld mogelijk heeft gemaakt, ook aan het gevallen menschelijk geslacht eene voortgaande ontwikkeling verzekerd heeft, aldus een terrein heeft gecreëerd, waarop zich de bijzondere genade zou kunnen ontplooien en de continuïteit van het paradijs met het Regnum Glorïae heeft gewaarborgd".²¹ De gemene gratie is derhalve verleend aan alle mensen bij het verbond met Noach. De bijzondere of

particuliere gratie heeft God "in den afgezonderden kring van Israël voorbereid en in beginsel vervuld, maar sinds den Pinksterdag is het verworvenheid, bestemd voor alle gelovigen en in hen voor het gansche menschelijke geslacht tot de wereld uitgegaan...".²² De staat, uit de nood der volkeren ontstaan, is het terrein van de gemene gratie. Deze Overheid is wel aan de ordinantiën Gods, zoals deze uit de Schrift blijken, gebonden, maar niet zoals artikel 3 van "Ons Program" vaststelt rechtstreeks of door de uitspraak van enige kerk, doch alleen in de consciëntie van Overheid en onderdaan. Via deze lijn werkt de particuliere genade meer of minder door, via de kerk, via de christelijke pers, via de christelijke wetenschap, de christelijke politiek enzovoort.

Zeer consequent veroordeelde A. Kuyper art. 36 NGB als verouderd, waar het gaat om de passage die de Overheid oproept de afgoders uit te roeien en het Rijk van de Anti-christ ter aarde te werpen. Zo een overheidstaak kon men waarnemen in het Israël van het Oude Verbond. Het Nieuwe Verbond, zo betoogde Kuyper met keur van argumenten, verbiedt deze handelwijze. De bewoordingen van art. 36 NGB waren hiermee in strijd en moesten verklaard worden tegen de achtergrond van de omstandigheid dat "de Vaderen" zich nog niet geheel van de roomse, byzantijnse middeleeuwse opvattingen hadden kunnen losmaken waar het ging om de verhouding overheid-kerk. De Gereformeerde Kerken hebben dan ook dit deel van art. 36 in 1905 op de Synode van Utrecht materieel geschrapt (door tussen haken plaatsing). Kuyper speelde daarbij een hoofdrol.

Een christelijke overheid - d.w.z. een overheid "die haar taak wil vervullen bij het licht dat voor haar niet alleen in de algemene maar ook in de bijzondere openbaring Gods is opgegaan - heeft dan ook een beperkte taak in zover zij zich er bewust van moet zijn dat God's wil er op is gericht dat zij de rechten van de enkeling, van gezin, kerk en andere levenskringen moet eerbiedigen".²³

Het samenwerken met de rooms-katholieken werd verdedigd op grond van de doctrine van de antithese. Kuyper maakte daarbij

een tweedeling in de politiek tussen hen "die een positieven godsdienst belijden en die overtuigd zijn, dat met dien godsdienst rekening moet worden gehouden op het gebied van den Staat" en hen die dat niet doen en voor wie alleen "de mensche-lijke Rede de kenbron is voor alle beginselen, waarnaar volk en land moeten worden bestuurd."²⁴ Door deze constructie staan rooms-katholieken anti-revolutionair in hetzelfde kamp tegenover de "paganisten" of "aanhangers van de moderne levens-beschouwing".

Dit gehele systeem nu wordt door de SGP bestreden. Zij eist in art. 1 van het beginselprogramma juist onverkorte handhaving van art. 36 NGB. Dit gebeurt bijvoorbeeld zeer pregnant in een brochure ondertekend door drie top-mannen uit de SGP, ds. Kersten, ds. Zandt en ir. Van Dis, welke in 1937 verscheen en gericht was op weerlegging van het beginsel van de godsdienst-vrijheid zoals dat door prof. Visscher, de leider van de Christe-lijk Nationale Aktie, toch verdedigd bleef worden ondanks zijn bezwaren tegen de ARP, de partij waar hij "rechts uit was ge-stapt".²⁵ Met een beroep op Voetius, Calvijn, de Heidelberger Catechismus, de geschiedenis van de zeven Provinciën en uiter-aard de Heilige Schrift zette men uiteen dat het "toch geheel onmogelijk voor de Overheid is godsdienstvrijheid toe te staan en tevens Gods wet te handhaven".²⁶ Op de vraag of de Heilige mis toegelaten kon worden antwoordden de schrijvers met Voetius, de vermaarde 17e eeuwse theoloog, "neen", zeker nu de "mis alle afgoderij der Heidenen te boven gaat".²⁷

Deze totale afwijzing van elke wijziging in art. 36 NGB, de onverkorte handhaving van dit artikel als uitgangspunt voor politiek handelen, dāt kenmerkt de houding van de SGP. Ds. Zandt drukt het in de Banier van 10 maart 1949 aldus uit: "Hier gaapt tussen het program van de ARP en de SGP toch een diepe, onoverbrugbare kloof. Het geldt hier geen gradueel maar een principieel verschil, en wel zulk een verschil dat een beslissend onderscheid tussen die partijen maakt. Wat is toch het geval? Het AR-program stelt, dat de Overheid Gods Wet heeft te handhaven in de zin van de algemene zedenwet. Dat de

SGP daarentegen verklaart in flagrante strijd daarmee, dat de Overheid verplicht is de Wet der Tien Geboden te handhaven en als regel en richtsnoer voor haar beleid te stellen."

Inderdaad is deze finale afwijzing van de leer van de gemene gratie een treffend verschil tussen beider politieke ideologie. In de opvatting van de SGP is de Overheid rechtstreeks volkomen gehoorzaamheid verschuldigd aan God. "De Heer ontslaat in Zijn woord van deze verplichting geen enkel mens, hoog noch laag geplaatste, edelman noch bedelman, overheid noch onderdaan. Daarbij komt ook het geweten van de mens niet in aanmerking, het geldt hier een absoluut gebod Gods".²⁸ In die opvatting is vrijheid onderwerping aan de Calvinistische leer. Elk ander begrip van vrijheid (zoals de ARP dat bijvoorbeeld leerde) is vals. Het is het gevolg van "satanische spraakverwarring" vrijheid aldus opgevat slavernij te noemen. Art. 3 van het Program van de ARP moet daarom volstrekt verworpen worden omdat daar gesteld wordt dat slechts de Overheids-persoon in zijn consciëntie en dan nog slechts aan de algemene zedenleer is gebonden."²⁹

De antithese, dat andere centrale leerstuk van de ARP, werd evenzeer verworpen omdat deze de rooms-katholieke staatkunde en de reformatorische richtingen in één kamp plaatste. "Wie over de Reformatie en Rome spreekt, noemt twee onverzoenbare tegenstellingen", want "deze verschillen niet in de takken maar in de wortel en stoelen wel allerm minst op één en dezelfde wortel des geloofs".³⁰ "De hele oecomenische beweging kan slechts leiden tot een tijdperk waarop allen op één stoel zitten, die van Petrus (zogenaamd)".³¹

Deze scherpe tegenstellingen die soms tot rumoerige vergaderingen leidden, zoals in 1947 in Apeldoorn en Den Haag, rechtvaardigden toch wel voor een groot deel het verwijt van SGP-ers dat men hen vanuit AR-kring vaak "ten onrechte" als scheurmakers betitelde. De term scheurmaker impliceert immers dat men zich onnodig losmaakt uit het oorspronkelijk verband.

De Staatkundig Gereformeerde Partij, een gezagspartij

In de beeldvorming rond de SGP spelen naast het theocratisch element waarover de vorige paragraaf handelt, ook de gezagsopvattingen van deze kring een bepalende rol. Deze kunnen inderdaad als bijzonder rigide worden gekenschetst. Haar vertegenwoordigers in gemeenten, Provinciale Staten en Staten-Generaal blijven onvermoeibaar aandringen op gezagshandhaving door de Overheid. De partij is wars van verschijnselen die in de jaren '60 en '70 zijn opgekomen als kraken, bezettingen en meer in het algemeen burgerlijke ongehoorzaamheid. Dit verwachtingspatroon t.a.v. de overheid inzake de handhaving van "law and order" wordt gecomplementeerd door zeer vergaande opvattingen over de grenzen waartoe zich de gehoorzaamheidsplicht van de onderdaan uitstrekt. De Overheid ontleent zijn gezag aan God en om die reden alleen al is de onderdaan eerbied en gehoorzaamheid verschuldigd. Aan elke overheid? Altijd? De sterk lijdelijke houding die binnen grote delen van de groepen waarop de SGP electoraal steunt, gedurende de Tweede Wereldoorlog, tegenover de Duitse bezetter is aangenomen heeft de laatste jaren weer belangstelling gewekt. De "affaire Aantjes" en de affaire rond een televisiereportage naar aanleiding van de deportatie van de mannelijke bevolking van Putten naar Duitsland in 1944 hebben deze passieve houding en de theologische achtergronden daarvan weer onder de aandacht van velen gebracht.

In dit verband moet langer worden stilgestaan bij een kenmerk van een fors deel van het SGP-kiesvolk, het piëtisme en de daarmee samenhangende lijdelijkheid. Het piëtisme legt sterk de nadruk op het emotionele, het zoeken van toegang tot God. Er is ook een grote "beklemtone" van eigen geloofservaringen, religieuze ontroering en individuele gevoelsinspraken".³² In zijn meer extreme varianten, waarbij een vergaande verachting van de wereld en het "rijk van de natuur" wordt getoond, vindt men deze houding in de "doperse geesteströmingen". De SGP als calvinistische partij reageert overigens

fel wanneer, bijvoorbeeld van de zijde van de voormalige ARP, de SGP een partij met sterk "doperse" inslag wordt genoemd.³³

Deze piëtistische inslag gecombineerd met het sterk theocratische referentiekader, dat door het oud-testamentische Israël wordt gevormd, bevordert het beeld van een zeer actieve God. "De Heere zit niet als een lededop in de hemel, zoals in onze tijd velen wel menen. Hij slaat der mensen wegen gade en is een grimmig Wreker van alle zonden. Naar Zijn onkreukbare heiligheid straft Hij deze met een rechtvaardig oordeel".³⁴ Een ander voorbeeld - men kan er honderden vinden in de geschreven en gesproken teksten van SGP-vertegenwoordigers - van de causaliteit die bestaat tussen zonden en rampen (de oordelen Gods) vindt men in de jaarrede die in 1964 door ds. Abma voor de Algemene Vergadering van de SGP werd gehouden toen hij sprak over de onwil van de Overheid strafmaatregelen te treffen tegen auteur en acteurs van de "Beeldreligie"-schets in een programma uit de satirische reeks "Zo is het toevallig ook nog eens een keer". De spreker: "Ducht men dan niet de toorn Gods, die wordt opgewekt? Wanneer als in 1953 een watersnood teistert, heet het dat de genadige God daarbuiten staat, en dat Hij ook niet zo almachtig is om de tomeloze machten van de natuur te bedwingen. Dat zijn duivelse redeneringen."³⁵

De Tweede Wereldoorlog nu, wordt gezien als zo een oordeel Gods, dat door de zonden der wereld was afgeroepen. Abma in 1965: "Men vertrouwde op de Volkenbond. Oordelen Gods lagen buiten de gezichtskring. Die hoorden thuis in een mythologisch, overwonnen wereldbeeld. Ze werden naar het rijk der fabelen verwezen. Ondanks spot en hoon hebben onze afgevaardigden destijds herhaaldelijk gewaarschuwd voor het onheil, dat de toekomst brengen zou. Maar ze waren als jokkende voor de oren van allen, die althans nog naar hen wilden luisteren."³⁶ Heil is slechts te verwachten wanneer men zich baseert op de oude gereformeerde beginselen zoals die door de vaders vooral in de 17e eeuw werden beleden. Dan komt welvaart en voorspoed. Wie daarbuiten heil zoekt bouwt op drijfzand en roept de oordelen

Gods over zich en de samenleving af. Dit was het geval bij de oprichters van de Volkenbond en de Verenigde Naties, organisaties die naar de opvatting van de SGP gebouwd zijn op de revolutionaire beginselen van de volkssouvereiniteit, de beginselen van Voltaire en Rousseau. De "Hand des Heren" heeft de Volkenbond, deze toren van Babel, al in "puin terneer doen storten".³⁷ De Verenigde Naties zal het zo ook kunnen vergaan.

In de beschouwingen van SGP-ers wordt nogal eens plaats ingeruimd voor schilderingen van de apocalyptische eindtijd van de wereld, wanneer "het beest uit de afgrond" komt en Gods oordelen de wereld zullen teisteren. In dat perspectief wordt een eventuele derde wereldoorlog gezien.

De bezetting door Duitsland in 1940 van het land der vaderen wordt dan veelal beschouwd als een dergelijk oordeel Gods over onze zonden. Hiertegen past geen verzet. Men mag niet "bijten in de roede die tuchtigt". Het is vanuit deze optiek dat men er niet toe kwam in grote delen van de hier bedoelde bevolkingsgroep de bezetting en de duitse overheden te zien als zaken waartegen het door Calvinisten erkende recht van opstand mocht worden aangevoerd, als rechtvaardiging voor ongehoorzaamheid en verzet.³⁸

De SGP, een maatschappijkritische partij

Wat steeds weer opvalt in publikaties en redevoeringen van SGP-ers is de vergaande afwijzing van en weerzin tegen de samenleving zoals die in deze eeuw in Nederland is gegroeid.

Een deel van die afkeer wordt ook bij radicaal socialistische en anarchistische groeperingen aangetroffen, zij het in een geheel andere context. De wereld wordt beschouwd als een planeet die op welhaast apocalyptische wijze naar zijn einde onderweg is. Met name de westerse invloedssfeer wordt getekend als een gebied waar ongebreidelde consumptie, sportverdwazing, verspilling, milieuvervuiling, atomisering van de maatschappij, oppervlakkigheid en "short-run hedonism" de situatie tekenen.

De analyse van de oorzaken van deze neergang lopen - dat is

niet verbazingwekkend - mijlenver uiteen. De SGP kan men met recht "uiterst rechts" noemen in zoverre dat deze partij van structuurveranderingen door de Overheid tot stand gebracht of mogelijk gemaakt, niet veel verwacht. Slechts de bekering van de mens kan nog baat brengen. Slechts wanneer Overheid en onderdaan zich weer laten gezeggen door God's Woord en de nederlandse geloofsbelijdenis, mag nog gehoopt worden dat God's gerechtvaardigde oordelen niet over de wereld zullen komen.

Structurele problemen als economische recessie, werkloosheid, marktordening, inkomensverdeling en energievoorziening zijn in dat licht gezien slechts afgeleide problemen waarin men daarenboven niet zelden reeds de oordelen van de Heer ziet.

Niet de "bevrijding uit structuren" zoals door delen van "links" centraal wordt gesteld, maar "bekering". De taak van de overheid is overigens in de opvatting van de SGP ook niet in de eerste plaats gebaseerd op een opdracht de maatschappij drastisch te veranderen teneinde de "Nieuwe Mens" mogelijk te maken. Nee, in plaats van "dienaar van den wuften volkswil" is de Overheid veel eerder bedwinger van 's mensen ongebondenheid. Tegen de achtergrond van deze vrij pessimistische mensbeschouwing, deze nadruk op bekering door Overheid en onderdaan, en de eerder genoemde afkeer van het twintigste eeuwse cultuurpatroon, kan men de enkele citaten die hieronder volgen begrijpen.

Ds. Zandt over de economische situatie in 1948: "Omdat zij (de SGP, Dö.) als tegengif van het veldwinnend communisme en het opdringen van Rome slechts heil ziet indien daartegen het Evangelie wordt gesteld. Omdat zij van oordeel is, dat geen enkel ding de welvaartsbronnen zozeer toestopt als de zonde, dat er slechts welvaart voor alle klassen des volks zal zijn weggelegd wanneer overheid en onderdaan gehoor verlenen aan de roepstem van de profeet "O land, land, land hoort het Woord des Heren" en dat indien zulks niet geschiedt ons volk onder de oordelen Gods nogal veel dieper in jammer en ellende zal wegzinken dan reeds het geval is."

In de dertiger jaren over oorlogsdreiging en de Volkenbond: "Desalniettemin brengen de landen, en ook Nederland, hun machtige offers aan den afgod, dien men zich heeft opgericht in de stad waar eens Calvijn den strijd voerde tegen Rome en tegen het ongeloof: de stad, die naar het Woord Gods werd geregeerd. O, gruwelijke tegenstelling. Thans zich in weelde badende afgezanten der regeeringen, die in hun ijdele waan de wereld naar hun menschelijke berekening denken te regeren. Calvijn stelde Gods Woord boven alles. Zij daarentegen rekenen met het Woord des Heren niet. Hun oogen blijven blind, hoe dikwijls zij ook beschaamd worden."

Tot slot over danszalen, bioscopen en propaganda van ongeloof: "Mijnheer de voorzitter. Het is waar de zaken zo gesteld zijn niet te verwonderen dat een schrikkelijke zedenverwilderung om zich heen grijpt en dat de gevangenissen en krankzinnigengestichten overvol zijn. Wat de mens zaait, ook wat de overheid zaait, zal zij maaien. Wij hebben al zo menigwerf onze stem ertegen verheven en verheffen haar er thans weer tegen, dat de Regering laat voortwoekeren een ongeloofspropaganda, welke haar verwoestende en zedenbedervende uitwerking op ons volk niet heeft gemist...". "En niet alleen de door mij gewraakte propaganda, maar ook de danszaal en de bioscoopzalen doen er hard aan mede, dat de ellende zich onder ons volk vermeerdert. Zij zijn toch mede oorzaak, dat zo menig huwelijksleven verwoest, de jammer in zo menig gezin vergroot wordt. Ja gewis, deze inrichtingen vergroten in niet geringe mate de jammer en ellende onder ons volk. Zij zijn het die de armenhuizen, de gevangenissen, de zenuwlijdersinrichtingen en de krankzinnigengestichten tot aan de nok toe helpen vullen. Daarbij komt nog het toenemen van het drankmisbruik". "En dit alles wordt maar gedoogd! Wie meent dat dit alles straffeloos geschiedt, hem kan een derde wereldoorlog anders leren."

Het beginselprogramma van de SGP

Zoals hierboven is geschreven stelt de SGP zich principieel op

als een theocratische partij, als een partij derhalve, die het absolute gezag van Gods Woord over alle terreinen des levens en dus ook op het politieke, belijdt. Het doel van de SGP op dit laatste terrein is om de beginselen van Gods Woord tot meerdere erkenning te brengen in ons land. Om die reden schaart men zich onder de banier van het onverkorte artikel 36 NGB.

Wat betekent dit nu voor de concrete politiek die de SGP volgens het beginselprogramma dient te voeren?

Positief geformuleerd betekent dit dat de Overheid als dienaressen Gods dient te streven naar een situatie waarin de naleving van Gods Woord verwerkelijk wordt door de strafbaarstelling van godslastering en ontheiliging van de zondag. De overheid moet de eed eisen (en dus de belofte afwijzen). Ze moet het misbruik of gebruik van middelen, die de geestelijke en lichamelijke gezondheid schaden, tegengaan. Ze dient te waken voor de openbare zedelijkheid op wegen en in publieke gebouwen. De staatsloterij worde afgeschaft. De overheid dient in alle samenkomsten het verbreiden van beginselen te verbieden, die de eer Gods en het gezag van de Overheid aanranden. De lijkverbranding dient verboden te worden. Aldus moet de Overheid Gods Wet handhaven.

Ook op het gebied van de rechtspraak (art. 6 Beginselprogramma) moeten de beginselen van het in de Heilige Schrift geopenbaarde recht des Heeren centraal staan. In dat kader pleit de SGP sinds haar oprichting voor de wederinvoering van de doodstraf als "specifiek Christelijke wet", omdat "Gods Woord eischt dat wie opzettelijk eens anders bloed vergiet, diens bloed vergoten zal worden".³⁹

Gods Woord dient ook normatief te zijn voor het onderwijs (art. 10) en voor de arbeidsverhoudingen tussen werkgever en werknemer, waardoor staking en uitsluiting geweerd moeten worden.

Door de Overheid dient onthouding te worden betracht waar het haar niet is toegestaan vaccinatie dwingend voor te schrijven (artikel 8) of verzekeringsdwang te sanctioneren.

De sociaal-economische paragraaf (art. 14 en 15) wordt ge-

kenmerkt door een sterke nadruk op het particulier initiatief en een even sterke afkeer van overheidsbemoeding. Socialisten en liberalen zijn voor de SGP in beginsel één pot nat omdat beide "in grondbeginsel één zijn". Gaat het echter om economische vraagstukken dan heeft de SGP een voorkeur voor de VVD boven de PvdA of CDA.

In de sociale paragraaf (artikel 7) wordt het particulier initiatief ook in de armenzorg centraal gesteld.

De paragraaf over het buitenlands beleid (art. 17, 18) bevat enerzijds een voorkeur voor een sterke Koninkrijksband en anderzijds een afkeer van supranationale gemeenschappen.

In het artikel m.b.t. de gewenste binding tussen de delen van het Koninkrijk vindt men ook nog een echo van de uiterst scherpe stellingnames van de SGP in de debatten rond de "Indische" en "Nieuw-Guinea" kwestie. "De Staatkundige Partij, betreurende het verbreken van de eeuwenoude band tussen Nederland en Indië, alsmede het schenden van de belofte inzake het zelfbeschikkingsrecht, gedaan aan de Indische volkeren, met name aan de Republiek der Zuid-Molukken en aan de bevolking van West Irian, verklaart zich voor een hechte band tussen Nederland en de Nederlandse Antillen in het verband van het Koninkrijk der Nederlanden". De afwijzing van supranationale gemeenschappen wordt ingegeven door de vrees dat hierdoor "de invloed van Rome en het humanisme sterk wordt bevorderd, het werk van de Reformatie al meer zal worden afgebroken en het koningschap dreigt te worden gedegradeerd."⁴⁰

Een culturele paragraaf ontbreekt. De SGP is altijd sterk gekant geweest tegen toneel, opera, film en ballet om redenen die hier buiten bespreking moeten blijven, maar nauw samenhangen met de specifieke Schriftinterpretatie zoals die vooral in de kerkgemeenschappen van de SGP-aanhang aanwezig is.

Tot slot nog enkele opmerkingen m.b.t. het staatkundig gereformeerde staatsrecht dat het staketsel van de staatkundig gereformeerde staatkunde vormt. De kern van dit staatsrecht wordt gevormd door de leer van de godssoevereiniteit, "een

souvereiniteit op staatkundig terrein in onafscheidelijk verband met de belijdenis dat God souverain is in het praedestineren ter zaligheid". Zij deelt dit beginsel met meer partijen die voor de Tweede Wereldoorlog de rechterzijde vormden van de Tweede Kamer. De constitutioneel monarchale regeervorm wordt aangehangen en beschouwd als de van God gegevene. Accepteert de SGP ook het parlementair democratisch credo? Anders gezegd: Verdraagt de democratie zich met de theocratie of "staan beide creatiën als vuur en water tegenover elkaar"?⁴¹

Hoewel niet ontkend kan worden dat begrippen als democratie en in mindere mate "parlementaire democratie" in zekere zin meerduidelijk zijn, kan toch worden verdedigd dat gemeenschappelijk aan deze ideeën de opvatting ten grondslag ligt dat de regering van het land globaal moet plaatsvinden in overeenstemming met de opvattingen en beginselen zoals die leven bij (de meerderheid van) de volksvertegenwoordiging.

In het staatsrecht wordt de kern van het parlementaire stelsel wel zo geformuleerd: "De bekleding door bepaalde personen van het ministersambt behoort, afgezien van het gebruik van het ontbindingsrecht, onder meer afhankelijk te zijn van de vraag of hen gebleken is of met grote waarschijnlijkheid mag worden aangenomen, dat zij het vertrouwen bezitten van de meerderheid van de Tweede Kamer."⁴²

De SGP erkent de normatieve kracht van deze regel zeker niet, maar ook zij heeft in haar beginselprogramma gesteld dat de overheid haar ambt uitoefent "onder medewerking van het volk".⁴³ Het is opvallend dat de SGP zelf moeilijkheden ondervindt met de oplossing van de latente spanning tussen dit beginsel (medewerking van het volk) en het absolute gezag van Gods Woord, dat richtsnoer moet zijn voor de Overheid. De eerste tien artikelen van het beginselprogramma vonden bijvoorbeeld uitgebreide bespreking door ds. Zandt. Bij artikel 11 werd halt gehouden. Ook deze ideoloog van de SGP moet geschrokken zijn van de voetangels en klemmen die hij voor zich vermoedde. Theoretisch is het probleem niet zo groot. De Overheid dient te handelen

naar Gods Woord (zoals dat door de SGP wordt begrepen). Het probleem ontstaat bij de omschrijving van het begrip overheid. De neiging om het begrip overheid te identificeren met de Kroon (de regering, de uitvoerende macht) was in reformato-
rische kringen en in de SGP zeker sterk aanwezig, niet in de laatste plaats door oriëntatie op bijbelse situaties. De werkelijkheid van enkele duizenden jaren later laat een gecompliceerder overheidsbegrip opkomen. De volksvertegenwoordiging is een integrerend en formeel-dominant element in het proces van wetgeving en speelt vaak de hoofdrol bij de kabinetsformatie, het regeerprogramma, de controle op het bestuur en de uitgaven enzovoort. Dit laatste wordt de laatste jaren meer onderkend in SGP-kringen, waardoor de potentieel radicaal-revolutionaire lading die ligt in de combinatie van een theocratisch standpunt, een enge opvatting van het begrip overheid (nl. beperkt tot regering) en een rigide gehoorzaamheidsopvatting wordt gededemonteerd. In de slotparagraaf wordt hierop nog nader ingegaan.

Twee andere stellingen die nog slechts door de SGP zijn bewaard, vindt men in het verzet tegen het individualistische en het algemeen actief en passief kiesrecht. Het individualistisch kiesrecht, waarbij in principe aan ieder individu het stemrecht is toegekend, wordt verworpen in art. 11 van het Beginselprogram waar de SGP een organisch kiesrecht voorstaat: het kiesrecht toegekend aan duidelijk herkenbare verbanden, waarbij men met name aan het gezin denkt. Een soort huismanskiesrecht derhalve waarbij het gezinshoofd de stem uitbrengt, dan wel gekozen kan worden. Vrouwen, gezinshoofd of niet, moet de gang naar de stembus ontzegd worden, want vrouwenkiesrecht is in strijd met de roeping van de vrouw.

Het spreekt vanzelf dat ook de klassieke grondrechten als het recht van drukpersvrijheid, vereniging en vergadering gerelativeerd dienen te worden door de taak die de Overheid ex art. 36 NGB is toegedacht.

Verlegt de SGP de koers?

Er zijn SGP-ers die deze vraag onomwonden met ja beantwoorden. Zij onderkennen een bijdraaien naar een soort politieke samenwerking met GPV en RPF. Een bijdraaien naar het politieke centrum dus, een opgeven van het getuigen in isolement. Vanuit deze kringen werd in 1975 de "Landelijke Stichting tot handhaving van de staatkundig gereformeerde beginselen" opgericht die vooral op de Veluwe aanhang vindt.

Het zwaarste verwijt dat vanuit deze hoek wordt gericht tot Hoofdbestuur en Tweede Kamerfractie en vooral ook beider ex-voorzitter ds. Abma, is het morrelen aan de fundamenten van de partij en aan de onverkorte handhaving van art. 36 NGB.

Tot en met december 1981 verschenen 28 publicaties "In het spoor" van de Stichting. In elk nummer wordt gefulmineerd tegen afwijkingen van het rechte pad, zoals dat bewandeld werd door ds. Kersten en ds. Zandt voor en na de Tweede Wereldoorlog.

De stichting stelt vast dat "menigmaal wordt gezwegen waar gesproken had moeten worden en dat gesproken is waar we moeten zwijgen".⁴⁴ "De beginselen van de partij worden ondergraven door de eigen voorzitter".⁴⁵ Door alles heen klinkt het verwijt dat omwille van politiek gewin, omwille van haalbaarheid het beginsel, het getuigen, minder ernstig wordt genomen. Alle afwijking van "de oude eenvoudige" voormannen als Kersten, Zandt en Van Dis wordt afgewezen.⁴⁶

Het Hoofdbestuur en ds. Abma verzetten zich fel tegen al de verwijten van deze "onstichtelijke stichting".⁴⁷ Toch lijkt het voor een buitenstaander als schrijver dezes niet voor tegenspraak vatbaar dat de koers en oriëntatie van de partij iets wordt verlegd. Alvorens hier nader op in te gaan is het wellicht dienstig om te wijzen op enkele verschijnselen die zich niet slechts bij de SGP voordoen maar in welhaast ieder maatschappelijk verband. Wijzigingen in ideologie of uitwerking daarvan stuiten altijd in meer of mindere mate op tegenstand vanuit het

verband (in dit geval een politieke partij). Derhalve worden veranderingen vrijwel steeds zo gepresenteerd alsof de wijziging slechts op een zuiverder toepassing van de centrale waarden (bij politieke ideologie vaak als "de beginselen" aangeduid) uit die ideologie berust. Men blijft homogeen met het "erfgoed van de vaders". Er is geen sprake van verwanseling van beginselen, hooguit van actualisering.

Met dit laatste woord komt men bij de tweede verdedigingswal die de voorstanders van verandering opwerpen tegen de kritiek uit het eigen verband; de historische (soms geografische) relativering van de uitwerking van de beginselen.

Ook binnen de SGP worden beide bovenbedoelde wegen gegaan. Enkele voorbeelden:

Over art. 36 NGB klinken de laatste jaren andere geluiden met name in het SGP-jongerenblad "Onderling Kontakt". "We zullen nu eens moeten ophouden allerlei kreten te slaken, maar met elkaar om de tafel moeten gaan zitten om aan onszelf en anderen duidelijk te gaan maken hoe art. 36 vandaag concreet dient te functioneren. Het is duidelijk dat dit een verwerping is van de neutrale staat of van een dualisme tussen Kerk en politiek. Maar het is ook duidelijk dat we er niet zijn als we art. 36 willen lezen en concretiseren zonder de historische context." ⁴⁸ Ook ds. Abma handhaaft uiteraard de essentiële betekenis van dit artikel maar legt in een uitvoerige beschouwing over christelijke politiek andere accenten. ⁴⁹

Artikel 36 schrijft de overheid volgens Abma twee taken toe, niet alleen een stimulerende en beschermende taak teneinde blijvende of tijdelijke vernieuwingen te bewerkstelligen, maar ook de bedwinging van "de ongebondenheid der mensen".

Zo gezien wil dus art. 36 NGB zeggen dat er zonde is, dat perfectionisme nooit bereikt kan worden en dat structuren nimmer enige en laatste verklaring van ongerechtigheid kunnen zijn. Zo opgevat wijst art. 36 NGB de SGP een plaats in de discussie over de vraag welke de invloed van structuren en welke de invloed van de geestelijke en ideële (waar de zonde een grote rol speelt) sfeer is. Het geschut ooit voornamelijk

opgesteld tegen de anti-revolutionaire staatsleer wordt hiermee gekeerd en vooral gericht op wat tegenwoordig links wordt genoemd. Die trend - dat het negatieve referentiekader voor de SGP meer en meer door "links" wordt geleverd - is ook elders waar te nemen.

De zeer rigide gezagsopvatting was een tweede kenmerk van de SGP. Ook ten aanzien hiervan worden nu andere geluiden vernomen. Het verwijt dat het van generatie op generatie doorgegeven "pakje SGP-beginselen" bij opening wel eens "een platvloers fascisme dat de politiestaat predikt kan worden bevonden", is een uitzondering.⁵⁰ Maar ook ds. Abma waarschuwt tegen een te snel kiezen voor tucht en een te snel verlaten van de tolerantie. "Dingen moeten gebeuren in een geest van vrijwilligheid en niet geforceerd. Dat laatste vormt geen karakters. Als de druk maar eventjes weg is of uitvalt, springt de hele groep uit de band".⁵¹ De gezagsgetrouwheid is als bijzondere uitdrukking van het geloof wel extra nadruk verleend, aldus dezelfde schrijver elders. Maar ook hier moet men de historische dimensie (de situatie waarin Groen van Prinsterer opereerde) in het oog houden. Anders kan het gevolg zijn dat men "zich wel eens te oncritisch kan opstellen tegen regieems, die duidelijk buiten de grenzen van hun wettige bevoegdheid handelen".⁵²

Eén en ander neemt niet weg dat de partij niet schroomt het gezagsargument in volle kracht tegen de dissidente stichting ter handhaving van de staatkundig gereformeerde beginselen te verheffen.

Er zijn nog meer aanwijzingen dat de SGP verandert.

De sport wordt niet meer totaal afgewezen als een bezigheid die de overheid moet bevorderen.⁵³

Het vrouwenkiesrecht wordt niet meer, of minder sterk afgewezen.⁵⁴ Er zijn pleidooien voor het ruimte bieden binnen de partij aan mensen met een pacifistische gezindheid op grond van de Schrift,⁵⁵ en voor het tegengaan van "omgekeerde gewetensdwang bij polio".⁵⁶

Tenslotte nog iets over de opvattingen over de parlementaire

democratie. De tijden van ds. Zandt lijken voorbij. Deze meende dat: "Alle hechte grondslagen van de staat worden omvergestoten door hen die de Staten-Generaal een deel van de macht toekennen, die de Overheid alleen toekomt. De Overheid is over het volk gesteld, door een macht buiten ons, nl. door God. De Staten-Generaal regeeren ook niet voor de helft; de Souvereiniteit van de Overheid is ondeelbaar".⁵⁷

Op deze zaak is hiervóór reeds ingegaan. Hier volsta ik met een ander citaat van ds. Abma: "Wij zijn gematigd democratisch". "De democratie wordt verkeerd wanneer deze absoluut wil zijn en wanneer die er op uit is om het volk te plaatsen op de troon die alleen God rechtens toekomt. In goede zin democratisch is het echter wanneer mensen met Christus over alle schepselen regeren. Er klinkt iets van het gezond democratische door in de oud-vaderlandse uitspraak "Schipper naast God". De democratie in de goede zin van het woord is een functie van de theocratie".⁵⁸

Al deze accentverschuivingen en soms ook positieverwisselingen worden ook met name gesteund door hen die willen streven naar een nauwere samenwerking tussen de verschillende politieke organisatievormen van de "gereformeerde gezindte", de SGP, GPV en RPF en de gespreksgroep van de AR-gezinden. De toekomst zal leren hoe de SGP uit deze interne strijd te voorschijn zal komen.

Voorlopig lijkt het "modernisme" een meerderheid tegen zich te vinden. Abma's protegé Holdijk werd bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1981 door de partij op nr. 4 (in plaats van op nr. 3) geplaatst. De zeer "zware" ir. Van der Vlies kwam daarmee op deze verkiesbare derde plaats terecht.

Noten

1. Lindner, J.J., "Het pakje SGP-beginselen stijf gesloten", *De Volkskrant*, 29 februari 1979, p. 6
2. Zie Oud, P.J., *Het jongste verleden*, deel V, Assen 1968², p. 50

3. Cramer, N., *Wandelingen door de handelingen*, 's-Gravenhage, p. 260 e.v.
4. *Haarlems Dagblad*, 3 februari 1966
5. *Nieuwsblad van het Noorden*, 28 februari 1974
6. *NRC-Handelsblad*, 18 april 1975
7. Deze zuigkracht zal afnemen wanneer de Reformatorische Politieke Federatie (RPF) een constante factor in de nederlandse politiek zou blijken
8. Lipschits, I., *De protestants-christelijke stroming tot 1940*, Deventer, 1977, p. 65
9. De Jong, L., *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel I, 's-Gravenhage, 1969, p. 275
10. Cramer, N., a.w., p. 163 e.v.
11. Een aantal van 5 à 6 zetels behoort tot de mogelijkheden
12. Verbrugh, A.J., *De politieke partijen in Nederland*, deel II, Rotterdam 1962, p. 148. Hier wordt een studie van G. Verplanke aangehaald
13. *Handelingen T.K.*, 1924, p. 743
14. *Handelingen T.K.*, 1927/28, p. 2002
15. Ds. Zandt, *De Banier*, 1 juli 1948
16. *Handelingen T.K.*, 1948/49, p. 183
17. Breedveld, W., *Trouw*, 22 april 1978, p. 5

18. Weber, M., "Der Beruf zur Politik", in *Soziologie, Weltgeschichtlichen Analysen und Politik*, Stuttgart, 1966⁴
p. 173 e.v.
19. Kuiper, D.Th., *De Voormannen*, Meppel 1972, p. 167
20. Kuiper, D.Th., a.w., p. 166 e.v.
21. Kuyper, A., *De Overheid*, Kampen, p. 22
22. Den Hartogh, G.M., "Onze grondbeginselen" uit *Schrift en Historie*, Gedenkboek van de anti-revolutionaire partij, Kampen, 1928, p. 62/63
23. Smeenk, C., *Onze Volksvrijheden*, Kampen, 1946, p. 463
24. *De Anti-Revolutionaire Partij en haar program van beginselen*, toegelicht door H. de Wilde, 's-Gravenhage, 1922⁵, p. 93 e.v.
25. *Antwoord op de herhaalde uitdagingen van prof. dr. H. Visscher tot weerlegging diens beginsel van godsdienstvrijheid*, 1937
26. Ibidem, p. 18
27. Ibidem, p. 20
28. Ds. Zandt in *De Banier*, 5 februari 1948
29. "Vrijheid, naar calvinistisch principe bestaat alleen in onderwerping aan het juk van Christus, met andere woorden aan het Woord Gods." Ds. Zandt in het "Dageraad debat" in de Tweede Kamer (juni 1924). Zie ook Abma, *De Banier*, 1 december 1977
30. Ds. Zandt, *De Banier*, 24 januari 1948

31. Abma, H.G., in zijn rede *Tot welzijn van heel het volk* op de Algemene Vergadering van de SGP van 21 februari 1962, p. 9
32. Verbrugh, a.w., p. 189
33. Het bestaan van de SGP, waaraan zoals bij elke politieke groepering impliciet de wens tot bemoeienis met overheids-handelen ten grondslag ligt, wordt steevast als weerlegging van de beschuldiging van doperse wereldmijding gehanteerd
34. Abma, H.G., in zijn rede *Zonen van hetzelfde huis* op de Algemene Vergadering van de SGP van 27 februari 1964
35. Abma, H.G., in zijn rede *'t Ruim genot der Wereld* op de Algemene Vergadering van de SGP van 23 februari 1965, p. 6
36. Zandt, P., in zijn rede *Het grote volksbelang* op de Algemene Vergadering van de SGP van 14 mei 1959
37. Vergelijk De Groot, D.J., *De Reformatie en de staatkunde*, Franeker, 1955, hoofdstuk IX
38. Zandt, P., *Handelingen T.K.*, 1933/34, p. 508
39. Van Dis, C., *Handelingen T.K.*, Buitengewone zitting 1967, p. 84 e.v.
40. Artikel 18 *Beginselprogramma SGP*
41. Abma, H.G., *Een kabinetsperiode*, uitgave De Banier, p. 74
42. Van der Pot/Donner, *Handboek van het nederlands Staatsrecht*, Zwolle, 1977¹⁰, p. 319
43. Artikel 11 *Beginselprogramma*

44. *In het spoor*, uitgave landelijke stichting tot handhaving van de staatkundig gereformeerde beginselen, nr. 19, februari 1980, p. 4
45. Brief van de Stichting op 19 oktober 1979 verstuurd aan het Hoofdbestuur
46. Zie noot 44
47. Artikel van Abma, H.G., *De Banier*, 17 november 1977
48. Velema, J.H., "Politiek en de gereformeerde gezindte", *Onderling Kontakt*, jrg. 14, nr. 3, p. 26
49. Abma, H.G., *Een kabinetsperiode*, p. 83/84
50. Zie noot 1
51. Abma, H.G., *Tucht en tolerantie*, 1980, no. 1
52. Abma, H.G., *De Banier*, 23 november 1978
53. Deze ommekeer vindt men in art. 20 van het gemeenteprogram van de SGP
54. Nog zeer recent in *De Banier* van 13 maart 1980 wordt verklaard dat reeds ds. Zandt had verkondigd dat op dit punt "de SGP de Heilige Schrift niet meehad"
55. Abma, H.G., *Onderling Kontakt*, jrg. 13, no. 3
56. Abma, H.G., *De Banier*, 9 november 1978
57. Zandt, P., *Handelingen T.K.*, 1928/29, p. 331
58. Abma, H.G., *Een kabinetsperiode*, p. 74 e.v.